Mr Vladimir Medović

advokat u Novom Sadu

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA*

I. UVOD

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu Konvencija) je potpisana 1950. godine u Rimu od strane 15 država članica Saveta Evrope.¹

Danas Konvencija predstavlja jedan od najdelotvornijih međunarodnih ugovora iz oblasti zaštite ljudskih prava. U najvećoj meri, uspeh Konvencije je rezultat političke volje i spremnosti država ugovornica da prihvate visoke kriterijume zaštite ljudskih prava i sloboda, kao deo zajedničkog pravnog nasleđa evropskih država. Uz ovaj, nesporni, faktor, na delotvornost Konvencije svakako je uticao uspostavljeni sistem međunarodnog nadzora.

Za razliku od većine ugovora iz oblasti ljudskih prava Konvencija predviđa poseban nadzorni mehanizam koji ima za cilj da osigura efikasnu primenu i zaštitu zajamčenih prava i sloboda u državama ugovornica. Centralno mesto u nadzornom sistemu Konvencije pripada Evropskom sudu za zaštitu ljudskih prava u Strazburu (u daljem tekstu Sud).

U okviru ovog rada pokušaćemo da razmotrimo osnovna pitanja koja se odnose na mesto i ulogu Suda u sistemu zaštite ljudskih prava i sloboda.

II. ISTORIJAT

Rad Suda može se podeliti u dva osnovna perioda — od 1953. godine, kada je Konvencija stupila na snagu, do 1998. godine i stupanja na

* Rad primljen: 23. V 2001.

¹ Konvencija je stupila na snagu 1953. godine.

snagu Protokola br. 11, kojim je izvršena radikalna reforma nadzornog mehanizma.

Prema ranije važećim odredbama Konvencije iz 1950. godine sistem zaštite ljudskih prava i sloboda garantovanih Konvencijom sastojao se od tri organa: Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu Komisija), Evropskog suda za ljudska prava i Komiteta ministara Saveta Evrope (u daljem tekstu Komitet ministara). Ovom prilikom ćemo sasvim ukratko prikazati funkcionisanje ranijeg nadzornog sistema.

Centralno mesto u ovako koncipiranom nadzornom sistemu povereno je Komisiji. Broj članova Komisije bio je jednak broju država potpisnica Konvencije, s tim što u njenom sastavu nije moglo biti više od jednog državljanina svake države. Članove Komisije birao je Komitet ministara na period od 6 godina, uz mogućnost ponovnog izbora. Članovi Komisije birani su u ličnom svojstvu i bili nezavisni u vršenju svoje funkcije.

Osnovni zadatak Komisije je bio da ispita prijave o navodnom kršenju Konvencije od strane država potpisnica. U skladu sa bivšim članom 25 Konvencije svako lice (fizičko ili pravno), grupa lica ili nevladina organizacija, koja je smatrala da joj je povređeno neko pravo zajamčeno Konvencijom, mogla se predstavkom obratiti Komisiji, pod uslovom da je država potpisnica, protiv koje je predstavka podneta, prihvatila nadležnost Komisije da postupa po individualnim predstavkama.² Sa druge strane, svaka država potpisnica je mogla, bez ikakvih formalnosti, podneti predstavku Komisiji zbog povrede Konvencije od strane druge države ugovornice.

Postupak pred Komisijom sastojao se iz dve faze. U prvoj fazi ispitivana je dozvoljenost predstavke. Jednom kada je predstavka prihvaćena, započinjala je druga faza postupka u kojoj su izvođeni dokazi i utvrđivane relevantne činjenice. Uporedo sa ovim radnjama Komisija se „stavljala na raspolaganje strankama” u pokušaju postizanja sporazumnog rešenja spora.

U slučaju izostanka sporazumnog rešenja, Komisija je na osnovu rezultata istrage sačinjavala izveštaj koji je upućivan Komitetu ministara. Izveštaj je sadržavao činjenice koje je Komisija utvrdila i mišljenje o tome da li je država u pitanju povredila svoje obaveze iz Konvencije. Uz mišljenje, Komisija je u izveštaju mogla izneti svoje predloge za otklanjanje utvrđene povrede.

Posle podnošenja izveštaja Komitetu ministara mogle su uslediti dve situacije. Prvo, država protiv koje je predstavka podneta, ili država čiju pripadnost ima podnosilac predstavke, država koja je podnela predstavku Komisiji ili sama Komisija mogle su u roku od tri meseca od dostavljanja izveštaja Komitetu ministara izneti stvar pred Sud. Da bi Sud mogao raspravljati o iznetom predmetu bilo je neophodno da zainteresovane države

² Nadležnost Komisije da postupa po individualnim predstavkama prihvatile su sve države potpisnice.

prihvate njegovu nadležnost. Prema bivšem članu 46. st. 1. Konvencije svaka država potpisnica mogla je unapred, bez posebnog sporazuma, prihvatiti obaveznu nadležnost Suda u svim predmetima koji se tiču tumačenja ili primene Konvencije. Stavom dva istog člana državama je bilo dopušteno da priznaju nadležnost Suda pod uslovom uzajamnosti od strane izvesnog broja ili posebno određenih država potpisnica. Takođe je omogućeno prihvatanje nadležnosti Suda na ograničeno vreme, koju mogućnost je najveći broj država potpisnica iskoristio. U stvarnosti obavezno prihvatanje Suda predstavljalo je de facto uslov za prijem u Savet Evrope. Posle stupanja na snagu Protokola br. 9, 1994. godine, pravo iznošenja predmeta pred Sud dobili su pojedinci i organizacije čija su prava povređena, pod uslovom da je dotična država prihvatila ovaj Protokol.

Prema ranije važećem sistemu Sud nije funkcionisao kao stalni sud. Po pravilu Sud je zasedao po nedelju dana svakog meseca.³ Broj sudija morao je biti jednak broju država potpisnica. Za razliku od članova Komisije, članove Suda birala je Parlamentarna skupština na period od 9 godina uz mogućnost ponovnog izbora.

Sud je raspravljao predmet u većima od 9 članova. U određenim slučajevima veće je moglo, odnosno moralo, ustupiti predmet Velikom veću od 19 sudija, koje je opet moglo u izuzetnim situacijama prepustiti odluku opštoj sednici Suda. Postupak pred Sudom sastojao se od dve faze: pismene i usmene. U prvoj fazi stranke su podnosile pismene podneske u kojima iznose svoje stavove u pogledu pravnih i činjeničnih pitanja. Predsednik veća mogao je da pozove ili da dopusti državama potpisnicama koje nisu stranke ili svim zainteresovanom licima koja nisu podnosioci predstavljanja da podnesu pismene primedbe relevantnim pitanjima. Po okončanju pismene faze predsednik suda bi određivao datum usmene rasprave. Usmena rasprava je, po pravilu, bila javna. Na raspravi punomoćnici stranaka su mogli još jednom izneti svoje argumente, a po potrebi su saslušavani svedoci, veštaci i izvođeni drugi dokazi. Po okončanju usmene rasprave Sud je donosio i javno objavljivao presudu. Presuda se donosila većinom glasova. U određenim slučajevima, kada bi utvrdio kršenje prava zajamčenih Konvencijom od strane države čije unutrašnje pravo ne predviđa odgovarajuću naknadu za prekršaj, Sud je mogao dati pravično zadovoljenje povređenoj strani. Odluke Suda su bile konačne i obavezne za državu u pitanju. Nadzor nad izvršenjem presuda Suda vršio je Komitet ministara.

U slučaju, pak, da nijedan od ovlašćenih učesnika nije u roku od tri meseca podneo zahtev da se stvar iznese pred Sud, odluku o tome da li je bilo povrede Konvencije donosio bi Komitet ministara. Odluku o kršenju Konvencije Komitet ministara donosio je dvotrećinskom većinom. Protokolom br. 10 iz 1992. godine ovaj zahtev je ublažen propisivanjem proste

³ *Council of Europe, Human rights — Continuing challenge for the Council of Europe*, Council of Europe Press, 1995, str. 9.

većine. Poput presude Suda, odluka Komiteta ministara bila je obavezna za stranke. Kao i Sud, Komitet ministara mogao je naložiti državi potpisnici koja je izvršila povredu da povređenoj strani pruži pravičnu satisfakciju, odnosno odštetu, čija je visina određivana u dogovoru sa Komisijom.

III. REFORMA SISTEMA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA: PROTOKOL BR. 11

Problemi u funkcionisanju nadzornog sistema zaštite ljudskih prava javili su se u drugoj polovini osamdesetih godina prošlog veka usled naglog povećanja broja predmeta pred Komisijom i Sudom. Posebno je Komisija bila pogođena ovim problemom. Povećani priliv predmeta i ograničene mogućnosti Komisije odrazio se na dužinu trajanja postupka. Sredinom devedesetih godina prosečna dužina trajanja postupka od podnošenja predstavke pa do konačne odluke iznosila je oko pet godina.⁴ Tome treba dodati dužinu ranijeg postupka pred nacionalnim pravosuđem. Ovakvo dugo trajanje postupka pretilo je da ugrozi samo osnove međunarodnog sistema kontrole poštovanja ljudskih prava i dovede u pitanje svrishodnost obraćanja Komisiji i Sudu.⁵

Suočen sa nastalim problemom Savet Evrope je krajem osamdesetih godina započeo rad na reformi postojećeg nadzornog sistema. 11. maja 1994. godine ovaj rad je rezultirao usvajanjem Protokola broj 11 uz Konvenciju koji je tog dana otvoren za potpisivanje. Protokol je posle postupka potpisivanja i ratifikacije od strane svih država članica Saveta Evrope stupio na snagu 1998. godine.

U pravno-tehničkom smislu Protokolom br. 11 su izvršene izmene i dopune Konvencije. Protokolom je u potpunosti izmenjen do tada postojeći nadzorni sistem za primenu Konvencije. Komisija za ljudska prava je prestala da postoji. Predviđeno je postojanje stalnog Evropskog suda za ljudska prava kao jedinog organa nadležnog da postupa po predstavkama i utvrđuje povrede Konvencije.

U skladu sa izmenama izvršenim Protokolom br. 11 Evropski sud za ljudska prava je doneo nova Pravila postupka koja su stupila na snagu 1. 11. 1998. godine. Ovim pravilima su detaljnije regulisana pitanja u vezi sastava i organizacije Suda i postupka pred Sudom.

⁴ *Council of Europe, Human Rights — A continuing challenge for the Council of Europe*, op. cit., str. 15.

⁵ Postoje dva osnovna razloga koji su doveli do povećanja broja predmeta. Jedan od njih leži u nesumnjivom uspehu u dotadašnjem funkcionisanju nadzornog sistema. Ma kako to apsurdno zvučalo, moglo bi se reći da su Komisija i Sud postali žrtve sopstvenog uspeha. Aktivnost ovih organa doprinela je povećanju svesti kod pojedinaca o pravima i slobodama na osnovu Konvencije. Drugo, prijem velikog broja istočnovevropskih država u Savet Evrope i njihovo pristupanje Konvenciji takođe se odrazio na broj predmeta pred Komisijom i Sudom.

IV. SASTAV I ORGANIZACIJA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

A. Sastav Suda

Izmenama izvršenim Protokolom br. 11 nije dirano ranije rešenje u pogledu broja sudija i načina njihovog izbora. Broj sudija novog Suda jednak je broju država ugovornica. U slučaju pristupanja novih država članstvo Suda se popunjava novim sudijama.

Sudije i dalje bira Parlamentarna skupština Saveta Evrope sa liste od tri kandidata koje predloži dotična država ugovornica. Članovi Suda moraju imati visok moralni ugled i posedovati kvalifikacije za izbor na visoke sudske funkcije, odnosno biti priznati pravni stručnjaci. Sudije svoju funkciju obavljaju u ličnom svojstvu. Oni ne smeju primati ili tražiti instrukcije svojih vlada. U toku trajanja funkcije sudijama je zabranjeno da obavljaju poslove koji su nespojivi sa njihovom nezavisnošću, nepristrasnošću ili zahtevima stalne službe.

Sudije se biraju na period od 6 godina, uz mogućnost ponovnog izbora. U tom delu Protokol br. 11 je odstupio od ranijeg rešenja prema kojem je mandat sudija trajao 9 godina. Članstvo Suda se delimično obnavlja svake tri godine. Time se obezbeđuje kontinuitet u radu Suda i, što je posebno značajno, ujednačenost sudske prakse bez obzira na promenu članstva Suda. Parlamentarna skupština Saveta Evrope može pre svakih sledećih izbora odlučiti da mandat jednog ili više sudija traje duže ili kraće od 6 godina, ali ne duže od 9 i ne kraće od tri godine, kako bi se obezbedila obnova mandata jedne polovine sudija.

Sudija može biti razrešen službe pre isteka mandata ako više ne ispunjava potrebne uslove. Odluku o razrešenju donosi opšta sednica Suda dvotrećinskom većinom. Osim razrešenja, propisan je još jedan osnov za obavezan prestanak sudijske funkcije — navršenje 70 godina života. Mada Konvencija ne pominje tu mogućnost, Pravila postupka predviđaju mogućnost podnošenja ostavke na položaj sudije.

U slučaju prestanka funkcije zbog starosti ili ostavke, sudija ostaje na dužnosti dok ne bude zamenjen. Štaviše i posle zamene on nastavlja da radi na predmetima koji su već uzeti u razmatranje. To omogućava Sudu da bez komplikacija okonča predmete u kojima je učestvovao sudija koji napušta funkciju.

Novi član Suda, koji stupa na mesto sudije kome mandat nije istekao, postavlja se za preostali deo mandata.

B. Organizacija Suda

Po novom, sada važećem, rešenju Evropski sud za ljudska prava je stalni organ. Sedište Suda se nalazi u sedištu Saveta Evrope u Strazburu. Međutim, Sud može, ako nađe za shodno, obavljati svoju funkciju bilo

gde na teritoriji država članica Saveta Evrope. Takođe, Sud može odlučiti, u bilo kojoj fazi ispitivanja predstavke, da jednom ili više svojih članova poveri sprovođenje istražnih radnji na mestu gde smatra da je to potrebno.

Rešenja u pogledu organizacije i rada Suda su prilično složena u odnosu na druge stalne međunarodne tribunale i sudove. To je, pre svega, rezultat relativno velikog broja sudija i potrebe da se njegova organizacija prilagodi potrebi ekonomičnog i efikasnog vođenja postupka. U tom smislu, možemo razlikovati „administrativnu” i „sudsku” organizaciju Suda. Ovu podelu, međutim, treba shvatiti sasvim uslovno zbog isprepletenosti pojedinih funkcija i nadležnosti.

1) Predsednik Suda

Na čelu Suda nalazi se predsednik Suda. Predsednika i dva njegova zamenika bira opšta sednica Suda na period od tri godine. Isto lice može ponovo biti birano za predsednika Suda. Predsednik Suda predstavlja Sud u odnosima sa državama ugovornicama i organima Saveta Evrope. On organizuje rad Suda i obavlja poslove sudske uprave. U okviru ove funkcije predsednik Suda zakazuje i predsedava opštoj sednici Suda, kao i zasедanjima Velikog veća i Panela od pet sudija čiji je član.

2) Opšta sednica Suda

Sve sudije čine opštu sednicu Suda. Na opštoj sednici Sud bira predsednika Suda i njegove zamenike, ustanovljava sekcije za određeni vremenski period, bira predsednike veća, donosi Pravila postupka Suda i bira sekretara Suda.

3) Sekcije Suda

Sud je podeljen na sekcije koje ustanovljava opšta sednica Suda na period tri godine. Pravilima postupka predviđeno je postojanje najmanje četiri Sekcije. Svaki sudija je član jedne sekcije. Sastav sekcija mora biti geografski i polno izbalansiran. U sekciji, takođe, treba da budu predstavljeni različiti pravni sistemi. U okviru sekcija obrazuju se veća za svaki pojedini predmet. Raspodelu predmeta po sekcijama vrši predsednik Suda vodeći prema unapred određenom rasporedu.

4) Veća i odbori

Sud sudi u odborima od trojice sudija, većima od sedam sudija i Velikom veću od sedamnaest sudija. Veća suda se nalaze u stalnom zasеdanju.

Veća od sedam sudija obrazuju se u okviru sekcija. U sastav veća obavezno ulaze predsednik sekcije, koji predsedava sednicama veća, i su-

dija koji je državljanin dotične države. Ako ovog drugog nema, ili je sprečen da obavlja funkciju, zainteresovana država se može opredeliti da umesto njega u veću sedi drugi sudija ili za *ad hoc* sudiju odrediti lice koje mora ispunjavati uslove za izbor u članstvo Suda. Ostali članovi veća se određuju rotacijom prema unapred utvrđenom rasporedu. Članovi sekcije koji nisu u veću takođe prisustvuju suđenju za slučaj zamene nekih od sudećih sudija.

U okviru sekcije se takođe ustanovljavaju odbori od trojice sudija za period od jedne godine. Zadatak odbora je da vrši prethodno ispitivanje individualne predstavke.

Pored veća sedmorice predviđa se postojanje Velikog veća od sedamnaest sudija. U sastav Velikog veća ulaze po službenoj dužnosti predsednik i potpredsednici Suda, predsednici sekcija, sudija izabran sa liste zainteresovane države i ostale sudije po redosledu utvrđenom poslovnikom. Prema važećem rešenju Veliko veće ima prvostepene i drugostepene nadležnosti.

U načelu postupak se sprovodi pred većem sedmorice koje donosi odluku u predmetu. Međutim, veće može u određenim slučajevima odlučiti da ustupi predmet Velikom veću. Takva mogućnost postoji u slučaju da se u predmetu pokrene ozbiljno pitanje od značaja za Konvenciju ili ako bi odluka o predmetu mogla biti u suprotnosti sa ranijim odlukama Suda. Da bi predmet mogao biti ustupljen Velikom veću mora postojati saglasnost stranaka.

Veliko veće ima i određenu drugostepenu nadležnost. Posle donošenja presude svaka strana u postupku može u roku od tri meseca tražiti da se stvar iznese pred Veliko veće (videti str. 340).

V. NADLEŽNOST EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

U skladu sa članom 32. Konvencije Sud je nadležan da rešava o predmetima koji se tiču tumačenja i primene Konvencije i protokola uz nju, a koji su mu upućeni na osnovu čl. 33 (međudržavni sporovi), čl. 34 (individualne predstavke) i čl. 47 (savetodavna mišljenja).

Svaka država ugovornica može se predstavkom obratiti Sudu ukoliko smatra da je druga država ugovornica odgovorna za povredu neke od odredbi Konvencije ili Protokola.

Svakako najveći značaj u okviru nadležnosti Suda imaju individualne predstavke. Pravo podnošenja predstavki zagantovano je svakom licu, grupi lica ili nevladinoj organizaciji koji tvrde da su žrtve povrede prava garantovanih Konvencijom, počinjene od strane neke države ugovornice. U cilju osiguranja ovog prava državama je nametnuta izričita obaveza da ničim ne ometaju podnošenje individualnih predstavki.

Uslovi za dozvoljenost predstavki su gotovo identični uslovima koji su zahtevani za pokretanje postupka pred Komisijom pre stupanja na snagu Protokola br. 11. Pre podnošenja predstavke moraju biti iscrpljeni svi

domaći pravni lekovi. Predstavka se mora podneti u roku od 6 meseci od dana pravosnažnosti presude. Za individualne predstavke se zahteva da budu potpisane i da ne smeju biti u suštini istovetne sa predstavkom koju je Sud već razmatrao ili koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci a ne sadrži nove relevantne činjenice. Osim toga, Sud će odbaciti svaku individualnu predstavku za koju utvrdi da je nespojiva sa odredbama Konvencije, očigledno neosnovana ili da predstavlja zloupotrebu prava na predstavku.

Konvencijom je takođe predviđena savetodavna nadležnost Suda. Komitet ministara može od Suda zatražiti mišljenje o pravnim pitanjima koja se tiču tumačenja Konvencije i Protokola uz nju. Međutim, izričito je propisano da se u okviru savetodavne nadležnosti Sud ne može baviti pitanjima koja se odnose na sadržaj ili obim prava i sloboda ustanovljenih Konvencijom kao i pitanjima koje bi Sud ili Komitet mogli da razmatraju u vezi sa postupcima u skladu sa Konvencijom.

VI. POSTUPAK PRED EVROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjenom Protokolom br. 11, regulisane su samo osnove postupka pred Sudom. Detaljnija pravila o postupku sadržana su u Pravilima postupka Evropskog suda za ljudska prava.

Prostor nam dozvoljava da se ovom prilikom osvrnemo samo na postupak u međudržavnim sporovima i sporovima povodom individualnih predstavlki.

Postupak pred Sudom sastoji se iz dva dela: postupka ispitivanja dozvoljenosti predstavke i postupka ispitivanja njene osnovanosti. Ovaj drugi deo postupka se opet sastoji iz pismenog i usmenog dela. Treba naglasiti da navedene faze postupka nisu uvek razgraničene jer se može desiti da Sud može u svakoj fazi postupka odbaciti predstavku kao nedozvoljenu. Takođe je potrebno navesti da postoje određene razlike u postupku zavisno od toga da li je reč o međudržavnom sporu ili individualnoj predstavlki.

A. Stranke i njihovi zastupnici

Pravilima postupka izričito je propisano da u postupku pred Sudom države ugovornice zastupaju agenti, kojima, po potrebi, pomažu savetnici. Sa druge strane, pojedinci i nevladine organizacije mogu podneti predstavku samostalno, bez pomoći advokata. Međutim, u fazi posle donošenja odluke o dozvoljenosti predstavke pojedinci i nevladine organizacije moraju imati punomoćnika iz reda advokata koji postupaju pred sudovima država ugovornica, osim ako predsednik veća ne odluči suprotno. Pravilima postupka predviđena je procedura po kojoj pojedinci mogu za-

tražiti dodeljivanje pravne pomoći u slučaju nedostatka sredstava za angažovanje advokata.

Konvencija i Pravila postupka predviđaju mogućnosti da država ugovornica čiji je državljanin podnosilac predstavke može u toku postupka uzeti učešća u raspravi pred većem ili Velikim većem.

B.1. Postupak ispitivanja dozvoljenosti predstavke

Postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava započinje podnošenjem predstavke koja se predaje sekretarijatu Suda.

Ukoliko je reč o međudržavnom sporu, predsednik Suda dostavlja predstavku dotičnoj državi i istovremeno upućuje predmet jednoj od sekcija Suda. U okviru sekcije određuje se sudeće veće pred kojim će se voditi postupak. Po obrazovanju veća, određuje se jedan od članova veća za sudiju izvestioca. Sudija izvestilac priprema izveštaj o dozvoljenosti predstavke koji treba da pomogne veću u donošenju konačne odluke o ovom pitanju. Sa druge strane, i sama država protiv koje je podneta predstavka može staviti prigovor nedozvoljenosti predstavke. Po prijemu prigovora veće ga dostavlja podnosiocu predstavke i poziva ga da dâ svoj odgovor. Pre nego što odluči o dozvoljenosti predstavke veće može zatražiti dodatna objašnjenja i informacije od strana u sporu. Veće, takođe, može odlučiti da radi donošenja odluke o ovom pitanju održi usmenu raspravu. Po okončanju ove faze postupka veće donosi odluku o dozvoljenosti predstavke koja se dostavlja stranama u sporu.

Postupak ispitivanja dozvoljenosti individualnih predstavi je nešto drugačiji, utoliko što je pojednostavljen postupak za odbačaj predstavke. Po dobijanju predmeta predsednik sekcije određuje jednog člana sekcije za sudiju izvestioca. Uz konsultaciju sa predsednikom sekcije, sudija izvestilac posle analize spisa odlučuje da li da se odluka o dozvoljenosti predstavke poveri odboru od trojice sudija ili veću. U prvom slučaju, predsednik sekcije određuje članove odbora koji na osnovu predloga sudije izvestioca odlučuju o dozvoljenosti predstavke. Da bi predstavka bila odbačena kao nedozvoljena i predmet bio skinut sa liste odluka o odbačaju mora biti jednoglasna. U suprotnom, predmet se dodeljuje veću koje donosi konačnu odluku. U drugom slučaju, ukoliko sudija izvestilac nađe da je odluku o dozvoljenosti potrebno poveriti veću, predsednik sekcije obrazuje veće u skladu sa utvrđenim rasporedom. Postupajući po izveštaju sudije izvestioca veće može odmah doneti odluku o nedozvoljenosti predstavke. Ukoliko to ne učini, veće može dostaviti predstavku dotičnoj državi i odrediti rok za davanje odgovora, zatražiti od stranaka dodatna objašnjenja, informacije i dokaze ili odrediti ročište za usmenu raspravu. Po obavljanju neke od ovih radnji veće donosi konačnu odluku o dozvoljenosti predstavke.

B.2. Postupak ispitivanja osnovanosti predstavke

U međudržavnim sporovima, jednom kada je predstavka proglašena dozvoljenom, predsednik veća poziva stranke da se pismeno izjasne o suštini spora i dostave potrebne informacije, dokumente i druge dokaze. U određenim slučajevima veće može, uz saglasnost stranaka, odlučiti da se pismeni postupak ne sprovodi.

Za razliku od međudržavnih sporova, u postupcima povodom individualnih predstavi veće *može* odlučiti da pozove stranke da dostave pismene podneske o glavnoj stvari zajedno sa potrebnim dokazima. Bitno je naglasiti da pojedinac koji traži pravično zadovoljenje za povredu koju je pretrpeo mora postaviti takav zahtev u pismenom delu postupka, a ako se pismeni postupak ne sprovodi, u roku od dva meseca od dana kada je predstavka proglašena dozvoljenom.

U toku trajanja čitavog postupka Sud može zatražiti od stranaka, trećih lica, organizacija i institucija potrebna obaveštenja, informacije, izveštaje i druge dokaze. Veće, takođe, može ovlastiti jednog ili više svojih članova da izvrše istragu na terenu ili da prikupe određene dokaze. Države ugovornice su dužne da omoguće i pomognu Sudu u sprovođenju istražnih radnji.

Takođe je potrebno istaći da veće, ili u slučaju potrebe predsednik veća, mogu, na zahtev stranke, drugog lica ili po sopstvenoj inicijativi, u toku trajanja čitavog postupka odrediti odgovarajuće privremene mere radi zaštite interesa stranke ili radi pravilnog vođenja postupka.

Po sporovođenju pismenog dela postupka veće odlučuje o potrebi održavanja usmene rasprave. Odluku o održavanju usmene rasprave veće donosi po sopstvenoj inicijativi ili na zahtev jedne od stranaka. U postupcima po individualnim predstavkama veće može odbiti zahtev jedne od stranaka za održavanje usmene rasprave ako je usmena rasprava već održana u postupku ispitivanja dozvoljenosti predstavke. Kada je odluka o održavanju usmene rasprave doneta, predsednik veća određuje datum održavanja usmene rasprave.

Na usmenu raspravu pozivaju se stranke, njihovi zastupnici, i po potrebi svedoci, veštaci i druga lica od kojih veće može zahtevati određena objašnjenja. Usmene rasprave su javne, osim kada veće u izuzetnim slučajevima, po sopstvenoj inicijativi ili na predlog stranaka, ne odluči drugačije.⁶ Predsednik veća rukovodi raspravom i određuje redosled izlaganja predstavnika stranaka. Predsednik i članovi veća mogu u toku rasprave postavljati pitanja predstavnicima stranaka, svedocima i veštacima kao i drugim licima koja se saslušavaju. Predstavnici stranaka, takođe mogu, pod nadzorom suda, postavljati pitanja svedocima i veštacima.

⁶ U skladu sa čl. 33. Pravila postupka veće može odlučiti da javnost bude isključena kada to zahtevaju interesi morala, javnog poretka, nacionalne sigurnosti, potreba zaštite maloletnika ili privatnosti i kada u posebnim slučajevima veće proceni da bi publicitet prejudicirao interese pravde.

C) Postupak za postizanje sporazumnog rešenja

Od momenta kada je doneta odluka o dozvoljenosti predstavke sekretar Suda, postupajući po uputstvima veća ili predsednika veća, stupa u kontakt sa strankama kako bi se izvidele mogućnosti pronalaska sporazumnog rešenja. Komunikacija između stranaka i sekretara, kao i stranaka međusobno, je poverljiva i bez uticaja na ishod spora. Naime, stranke se ne mogu u svojim istupima pred sudom pozivati na ponude učinjene u toku pokušaja pronalaska sporazumnog rešenja. U slučaju postizanja sporazuma sekretar o tome izveštava veće koje proverava da li je postignuto rešenje zasnovano na poštovanju ljudskih prava garantovanih Konvencijom. Ako je to slučaj predmet se briše sa liste Suda.

D. Presuda

Po zaključenju usmene rasprave veće se povlači na većanje i glasanje. Samo one sudije koje su prisustvovalе raspravi mogu uzeti učešće u većanju i glasanju. Presuda se donosi većinom glasova prisutnih članova veća. U slučaju istog broja glasova glasanje se ponavlja. Ako je i posle ponovljenog glasanja ishod nerešen, predsednik ima odlučujući glas. Sudije koje su ostale u manjini imaju pravo na odvojena mišljenja koja se priključuju i objavljuju uz presudu.

U slučaju da je presudom utvrđena povreda Konvencije, a unutrašnje pravo dotične države omogućava samo delimičnu odštetu, Sud može obavezati tu državu da povređenoj strani pruži pravično zadovoljenje koje se najčešće odražava u novčanoj nadoknadi.

Presuda se javno objavljuje na sednici veća koju zakazuje predsednik veća, o čemu se stranke blagovremeno obaveštavaju. Ukoliko to nije slučaj, presuda se dostavlja strankama i njihovim predstavnicima. Osim strankama, presuda se dostavlja Komitetu ministara Saveta Evrope, trećim licima koja su uzela učešća u postupku i svim drugim zainteresovanim licima.

E. Obraćanje Velikom veću

U roku od tri meseca od dana donošenja presude svaka stranka može zahtevati da predmet bude iznet pred Veliko veće. O podnetom zahtevu odlučuje panel od pet sudija Velikog veća. Panel će prihvatiti zahtev stranke samo u slučaju da se predmet tiče nekog značajnog pitanja vezanog za tumačenje Konvencije i ozbiljnog pitanja od opšte važnosti. U slučaju da panel prihvati zahtev Veliko veće odlučuje o predmetu presudom. Presuda Velikog veća je pravosnažna.

F. Postupak za izmenu presude

Stranke u postupku mogu podneti predlog Sudu za izmenu presude u slučaju pojavljivanja novih činjenica. U tom pogledu se zahteva da činjenice na kojima se zasniva zahtev budu odlučujuće za ishod spora i da nisu bile poznate Sudu i podnosiocu zahteva u vreme odlučivanja. Predlog se može podneti u roku od 6 meseci od dana saznanja za nove činjenice. Predmet se dodeljuje veću koje je donelo presudu, a ako to nije moguće veće se kompletira ili se obrazuje novo. U slučaju da veće ne odbije predlog, predsednik veća poziva stranke da se pismeno izjasne i u slučaju potrebe zakazuje usmenu raspravu. O podnetnom predlogu veće odlučuje presudom.

G. Dejstvo presude

Presuda postaje pravosnažna: kada stranke izjave da neće izjaviti zahtev da se predmet iznese pred Veliko veće, ili protekom tri meseca od donošenja presude ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko veće, kada panel odbije zahtev za obraćanje Velikom veću, ili danom donošenja presude Velikog veća.

Pravosnažna presuda Suda obavezuje sve stranke u postupku. Države ugovornice su Konvencijom izričito preuzele obavezu da se povinuju presudama Suda. Izvršenje presuda nadgleda Komitet ministara.

VII. ZAKLJUČAK

Evropski sud za ljudska prava je tokom pola veka svog postojanja pretrpeo značajne promene u pogledu statusa i nadležnosti. Prema prvobitnom tekstu Konvencije Sud je bio samo jedan od tri organa zadužena za zaštitu ljudskih prava. Uz to, njegova nadležnost je bila fakultativna i uslovljena pristankom zainteresovanih država ugovornica. U međuvremenu Sud je od nestalnog organa, u senci Komisije i Komiteta ministara, postao jedini organ nadležan za utvrđivanje povreda Konvencije.

Izvršene promene su umnogome rezultat promenjenih političkih okolnosti od vremena zaključenja Konvencije do danas. Treba imati u vidu da je Konvencija zaključena u vreme političkih previranja i hladnog rata u Evropi. U takvim okolnostima uspostavljeni sistem zaštite ljudskih prava je morao biti rezultat pažljivih političkih kompromisa. Tradicionalna osetljivost država prema obaveznoj nadležnosti međunarodnih sudova, pogotovo u politički osetljivoj oblasti ljudskih prava, dovela je do stvaranja veoma složenog sistema zaštite u kome je bitna, kvazisudska, uloga poverena političkom organu, Komitetu ministara. Međutim, nema sumnje da je i pored svih slabosti takav nadzorni sistem dao izuzetan doprinos učvršćivanju i poštovanju ljudskih prava. U praksi Komisije i Suda izgrađena

su brojna načela od kojih su mnoga sastavni deo pravnih sistema većine evropskih država.

Okončanjem podele Evrope i prijemom država bivšeg Istočnog bloka u Savet Evrope došlo je do značajnih promena i u oblasti zaštite ljudskih prava. Postalo je očigledno da je postojeći nadzorni sistem isuviše glomazan da bi mogao da se izbori sa naglim porastom broja predmeta. Posle višegodišnjih konsultacija i rasprava usvojen je Protokol br. 11 kojim je izvršena radikalna promena nadzornog sistema.

Sadašnji nadzorni sistem počiva na obaveznoj nadležnosti Suda koji je otvoren za države i pojedince. Rešenja u pogledu sastava i organizacije suda umnogome su specifična u odnosu na druge međunarodne tribunale. Osmišljena su tako da omoguće sudu da, koliko je to moguće, prilagodi svoju organizaciju zavisno od značaja i složenosti predmeta. Ostaju predmet kritike rešenja o obaveznom prisustvu u sudećem veću predsednika suda, odnosno predsednika sekcija, kao i sudije koga odredi država protiv koje je predstavka podneta. Međutim, treba pomenuti da ovo rešenje, koje je i do sada bilo na snazi, nije uzrokovalo veće probleme u praksi. Pravila postupka Suda su veoma elastična i daju Sudu potrebne instrumente za brzu eliminaciju nedozvoljnih predavki (koje od ukupnog broja predavki predstavljaju veliku većinu), čime se umnogome olakšava njegov rad. Ostaje da se vidi, međutim, da li su izvršene promene dovoljne da omoguće normalan i efikasan rad Suda u bitno izmenjenim uslovima nastalim usled pristupanja novih država Konvenciji, od kojih mnoge nemaju dugu tradiciju poštovanja ljudskih prava.

LITERATURA

1. Đerić V., *Reforma nadzornog sistema Evropske konvencije za ljudska prava: Protokol broj 11 uz Konvenciju*, Pravo ljudskih prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 1996, str. 113—144.
2. *Prava na život i slobodu*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 1998.
3. *Politička prava i slobode*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 1997.
4. Račić O., Dimitrijević V., *Međunarodne organizacije*, Beograd, 1988.
5. *Council of Europe, Human rights — Continuing challenge for the Council of Europe*, Council of Europe Press, 1995.